

Novák László Ferenc

Vadállomány, vadászat a Három Városban

A Három Város, Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd a Duna–Tisza köze középső vidékének, a Homokhátság kiemelkedő települési képződménye, egymás közelségében fejlődött kiterjedt határu mezővárosok. Cegléd kivételével Kecskemét és Nagykőrös közeli-távoli puszták birtokába került a XVII. században.¹ Történeti források a XVI. század végétől, a XVII. század elejétől maradtak fenn, a városi számadásokban értékes adatok találhatóak a XIX. századból is.² A korabeli dokumentumokban a vadászatra, vadfogásra kevés adattal rendelkezünk, viszont a vadállományra vonatkozóan igen, Nagykőrös viszonylag gazdag levéltári anyagában a XVII. század elejétől.

A XVI. századot megelőzően a jobbágyság számára szabad volt a vadászat, de II. Ulászló uralkodása idején változás állott be. Az 1504. évi XVIII. törvénycikk korlátozta a jobbágyság vadászatát, mivel a jobbágyság általa elhanyagolta a mezőgazdálkodást, így az adó fizetésében lanyhulás következett be. A törvény nem általában, csupán a nagyvadak, mint a szarvasfélék, vaddisznó, de a nyulak vadászatát is korlátozta. A Dózsa-féle parasztháború leverése után szigorították a fegyvertartást, következésképpen a vadászatot is. Az 1514-es felkelés leverése után a Werbőczy-féle Hármaskönyv („Tripartitum”) szabályozta a törvénykezést. Az 1514. évi LX. törvénycikk megtiltotta a papoknak, tanulóknak, hajdúknak és parasztoknak a fegyverviselést.³

A II. Ulászló-féle szabályozás döntően ahhoz járult, hogy a vadászat nemesi előjoggá váljon: „A vadászatnak Magyarország a középkorban nagyon kevés korlátozó tényezője volt, amit talán a sokszor emlegetett vadbőség is magyaráz. A vadászati jog minden szabad embert megilletett, az időbeli korlátozások ismeretlenek voltak ebben az időben. Az ingatlantulajdon kialakulása bizonyos területi korlátozást jelentett ugyan, mert a vadászati jogot akkor már az ingatlan tartozékának kezdték tekinteni. Ezt a jogot azonban nem mindig érvényesítették a földbirtokosok. [...] Az első vadászattal kapcsolatos törvény 1092-ből való, és ünnepnapokon tiltotta meg a vadászatot, külön büntetést állapítva meg a tilalom ellen vétő papok számára. A II. Ulászló-féle törvény 1504-ben a jobbágyoknak tiltotta meg a vadászatot szarvasra, őzre, nyúlra, vaddisznóra, fácánra és császármadárra. Ez volt az

1 Kecskemét birtokába került többek között Ágasegyháza, Hetényegyháza, Vacs, Szentlőrinc, Monostor, Szer, Bugac, Nagykőrös pedig megszerezte Karát, Lajost, Mízset, Csévet, Pakonyt, Borbásszállás, Szentkirály Bónis família részét (ez utóbbiak a XIX. században Kecskeméthez kerültek), Pótharasztot, amelyet 1642-ben meg is tudott vásárolni. Lásd Novák László, 1986; Novák László Ferenc, 2015.

2 Különösen nagy pusztítást szenvedett el e vidék is a XVI. század végén, a tizenöt éves háború idején. Nagykőrös levéltára elpusztult, azonban a XVII. század elejétől értékes dokumentumok őrződtek meg. Cegléd XVIII. századot megelőző történeti forrásanyagá megsemmisült. Kecskemét anyagát a II. világháború idején érte súlyos pusztulás. Lásd Takáts Sándor, 1915; Iványosi-Szabó Tibor, 1996; Iványosi-Szabó Tibor, 2008.

3 Csöre Pál, 1994; Vö. Pákh Dienes, 1829.

első lépés ahhoz, hogy a vadászat *nemesi előjoggá* váljék, amit azután a későbbi vadászati törvények még jobban kiszélesítettek...⁴

A szabadvadászat lehetősége a török hódoltság korában megvolt. Nagykőrös helyzetét ismerhetjük meg részletesebben. A mezőváros – akárcsak Cegléd és Kecskemét – földesúri fennhatóság alatt állt, azonban ez a viszony meglazult a XVI. század közepétől. Nagykőrös – többek között a szomszédos Kecskemét és Cegléd mezővárosokkal – „hász” város volt. A szultáni birtok része, amely – súlyos adóterhek viselése alatt – viszonylag jelentős önállóságot, autonómiát jelentett a mezővárosi közösség számára. Az önállóság záloga volt a földesúri függőség lazulása, részleges megszűnése. Tulajdonképpen a mezőváros (*oppidum*), a *kommunitás* (mezővárosi közösség), s annak vezető testülete a tanács, *magisztrátus* gyakorolhatta a földesúri hatalmat, mint a földesurak képviselője, reprezentánsa, amely végül is cenzuális viszonyba került földesuraival. A földesúri hatalom birtoklása az autonómia megerősödésében mutatkozott meg, s abban, hogy a magisztrátus élt, illetve élhetett a földesúri hatalommal (pl. a XVII. században szántóföldet, mezei kertet, „ház után való rétét” és erdőt osztott a jövevény – főként iparos – lakosoknak)⁵, joghatóság is volt (pl. a „három város bírósága”), a királyi haszonvételek birtokában lehetett. A bor- és húsmérés is jogkörébe tartozott. A város határa fölött őrködhetett a tanács, nemcsak adóztatott, de szigorúan bírságolt is. Az erdő közös birtok volt, ahol a mezőváros lakossága, a civis gazdák faizási joggal rendelkeztek, failletményi rész (*kvóta*) illette meg őket. Az erdő pusztítását (engedély nélküli fakivágás, vesszővágás, legeltetés, stb.) szigorúan büntették. A helyi nemes közbirtokosok⁶ a XVIII. század végén saját erdőbirtokosságot hoztak létre, az erdőterület 1/7 részét birtokolták. Az 1820-as években folyamatba helyezett birtokmegváltakozás (*redempció*) a magántulajdon kialakulását eredményezte. A közös haszonvételei területek is felosztásra kerültek. A tágas legelőt 1875-ben, az erdőt pedig 1879-ben osztották fel. Ez azonban nem jelentette az egyéni birtoklást, hanem továbbra is a közös erdőbirtoklást. Megszerveződött az erdő-közbirtokosság. A redemptus kőrösi lakosok élhettek a faizási jog, az erdőilletmény, a *kvóta* szabad adásvételének jogával is.⁷

Az erdő haszna – akárcsak a földesurak esetében – a várost illette meg, azonban a lakosság vadfogása nem eshetett korlátozás alá. A történeti adatok nem szólnak a vadászatról a XVII. században, jöllehet Nagykőrös nyugati határát viszonylag hatalmas erdőség borítja (*Csókás* és *Nagyerdő*), s az általa bérelt, akárcsak az 1642-ben megvásárolt Pótharaszti pusztát (*Kelemen, Nyáras, Nagyerdő*), Kecskemét északkeleti (*Nyíres*), Cegléd nyugati részét (*Putrisark*) hasonlóképpen.⁸ A városi számadásokban nyilvántartott bírságolás nem említi tilalmas vadfogást, vadászatra utaló adatokat. A jelentős vadfelhozatal viszont arra enged következtetni – erről később részletesebben szólnunk –, hogy a civis lakosság számára nem lehetett tiltott a vadfogás, illetve vadászat. A városi tanács a XVIII. század második felétől már vadászokat alkalmazott. Tehát a vadászati jog a földesurak reprezentánsát, a mezővárosi közösséget, a magisztrátust illette meg, s az gondoskodott már a vadak beszerzéséről vadászai által.

4 Csöre Pál, 1994.

5 Novák László Ferenc, 1994.

6 Azok a familiák, akik a földesúri familiákkal kerültek rokonságba (Balla, Gombay, Inárcsi Farkas, Nyáregyházi Nyáry, Beretvás, 'Sigray, Patay, Molnár stb.), s ebből adódóan földesúrnak vélték magukat. A közös erdő 1/7 részét megszerezve erdőbirtokosságot is alkottak a XVIII. század végétől. Novák László, 1978. 65–73.

7 Novák László, 1978. 123–128.

8 Amikor Nagy Lajos király Ceglédet a Clarissa apácarend birtokába iktatta 1368-ban, a határbejárás során említették a Három Város északi határán elterülő tölgyerdőt. Novák László, 1994.

A vadállományra és vadászatra vonatkozóan – mint említettük – a korai, történeti adatokkal igazolható időszakból Nagykőrösről ismerünk számottevő történeti forrásanyagot. Mindezekre viszonylag gazdag történeti adatokkal rendelkezik a XVII. század elejétől. A vadállomány, vadászat vonatkozásában szükséges kiemelni, hogy vidékünkön is megtalálható a ragadozó állat, a réti farkas, valamint a róka. A farkas rendszeresen megdézsmálta a juhnyájakat.⁹ A farkas és róka vadászata általános volt. Ezt bizonyítja az, hogy a városi tanács rendre vásárolt róka- és farkasbórt a helyi lakosoktól¹⁰, amelyeket nemcsak ajándékozni kellett a törököknek, hanem adójárandóság fejében is be kellett szolgáltatniuk. A vadállományba tartozott madár a daru és a sas is. A törökök igen kedvelték, s ezért kellett nekik nagy számban ajándékozni daru-, de sastollat is. Erről is tájékoztatnak bennünket Nagykőrös város számadáskönyvei. Például 1636-ban „*Szöcz Janostul wöttünk 8 szal Daru Tollakat ayandekba walokat f 5 dn 75*” – jegyezték fel. Tehát a darutoll igen nagy értéket képviselt. Annak beszerzésével – vadászatával – a kőrösi lakosok is foglalkoztak, s kereskedtek vele.¹¹ Ugyancsak Szócs János adott el darutollakat nagyobb értékben a városnak 1647-ben: „*Az Budaý Wezer Urunk számára Szűcz Janos által Daru Tollakat wettünk f 20 dn.*”¹² A város kiadásai bőséges adatokkal szolgálnak a dúvadak felől is. Például 1637-ben „*Ozmanj Aganak attunk egy Roka bőrt f 1 dn 20 egy par aranias Kest f 1 dn egy sajtot. Az Odabassajnak attunk 13 hivel*¹³ *wörös hajtot czontu kest f 1 egy Szall toll, egy bőr. A Tizedessének attunk 10 hivel kest f 1 dn 20 Az Kadjanak attunk egy par aranias kest, f 1 dn 3*

9 Például 1682. október 18-án jegyezték fel, hogy „3 Juhot Farkas ölt megh”. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megye Levéltára (PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyvek (SZK) 1682/83; 1678-ban „NB 2 Juhot ettek meg a Vadak 1 Juhot le meczettek 1 Juhot Farkas ett meg” MNL PML NkV SZK 1678/79. 280–281. pag.

10 1668. december 7-i vásárlás:

„Mányoki Vépi Thott Istvántul vettünk egy *Rokat* flor. 1. dn 20.

Dongo Janostul vettünk kétt *Rokát* flr' 2. dn 20.

Keczegét vettünk dn 20.

Thót Péter Fiátul vettünk egy *Rokát* flr 1. dn. 20.

Kis Lukác Fiátul három *Róka Bórt* vettünk flr. 3. dn 60.

Kis Lukác Fiátul vettünk meghin három *Rokát* fl. 3. dn. 60.

Gál Illyestül egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.

Gál Illyestül egy *Rokát* flr. 1. dn 20.

Halász Vejeitül egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.

Sáfár Istvántul egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.”

1689. január 29-i vásárlás:

„Szüle Jánostul vettünk egy *Roka bőrt* flr. 1. dn. 20.

Rokát vettünk flr. 1. dn. 20.

Sánta Pál Istvántul vettünk egy *Róka Bórt* flr. 1. dn. .20.

Sikár árrát Kutas Veinek dn. 5.

Rokát vettünk be' az Czaplártul – Sándortul – fér. 1. dn. .20.

Sándor Istvántul vettünk egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.” MNL PML NkV SZK 1668/69. 150, 152. pag.

11 MNL PML NkV SZK 1636/37. 112. pag.; A város vásárlása 1678. augusztus 20-án: „Daru Tollakat vettünk f 5. dn 80.” PML NkV SZK 1678/69. 196. pag.

12 MNL PML NkV SZK 1647/48. 175. pag.

13 Hivel kés – tórszerű kés bőrhüvelyben [NLF]

Roka bőrt f 3 dn 60 Sajjt, 3 pint wajj egi Szall toll, 6 tik" – jegyezték fel.¹⁴ 1638-ban „Hogj az Wajda it wolt akkorj költsegh Attunk az Imreur szamara 8 Roka bőrt egi farkas bőrt, 1 szall Tollatt egi par Aranas kest 40 Tikot, 6 pint Waiat. 6 sajtot Arpaiert Buzaiert szenajert 10 Tall 2 Juhot Egj puskaert 10 Tall Ittem az Wajda kepenek¹⁵ 2 Tallert 2 Roka bőrt egi par aranas kest A Kadianak Attunk 4 Tollat 2 Roka bőrt, egi iuhot egi fazek wajj egi sajjt, Egi aranas kes Az kett agak szamara 4 Tall 2 Roka bőr. 2 aranas kes Az kadia tomaczanak egi sajjt egi kes [...] Suma szerent az Wajda it leteben az költsegh tölt f 115 dn 20.”¹⁶ 1640 „Hogj az Wajda itt wolt akkorj költsegh: z Wajda Battjanak 5 Tall Czaz egi aranas kest egis Roka bőrt Sört hozattunk Szonakbul Kőröztös Martonnal f 2 dn 4. Ugian akor Mezet wettünk f 2 dn 8. Az kett Szubasanak Arpaiert buzajert attunk f 5. Saba' Szubassanak attu'k 3 Tall: Czaz: A Roka bőrerre attunk a' kesert nekj f 1 dn 75. Az masik Szubasanak atu'k 3 Tall: Ozmanj Aganak attunk egi Roka bőrt f 1 dn 25. egi araniaskest f 1 dn 80. 15 hível kest. A Racz Aganak attunk egi hível Ketős Aranas Kest f dn 80. Egi farkas bőrt F 1 dn 10. hível egies kest f 1 dn 35. A Kadianak 3 Roka bőrt f 3 dn 75. egi par aranas Kest f dn 80 f 88 dn 12.”¹⁷ 1647-ben „A Pribekek'k fokhagimat Diot wettünk dn 8. Hogi az Wezer szamara a' husz szal Daru tollat Budara föl kültünk attunk költsegöt dn 18. [...] Ayandekba walo roka bőrtket wettünk eddigh Negiwent f 46 dn”.¹⁸ 1648-ban „Az Wajda it letekor Nazul Bek Urunk ő Naga szamara aiandek penzt attunk 40 Tallert. 8 par giöngihazas keseket 12 szall Tollat 12 Sajttot 12 Pint Waiat 15 Roka bőrt egi farkas bőrt. Az 3rom honapi ayandekot 20 Tall. Az Kihayanak Juzoff Aganak aiandek penzt 20 Tallert. 2 Szall Daru toll 3 par giöngihazas kes f 2 Roka bőr Az Inassinak 2 par aranas kes. Az mellete walokk 4 par aranas kes. Negi szall toll Köz kés 3rom hívellel Az Lovazzanak egi par aranas kes Kara Amhatnak 2 Tall egi roka bőr egi sajjt 2 szall toll f 1dn 25. [...] Verebeli Huzajnak attu' 9 Tall 2 Roka bőrt 5 Saitot 2 fazek Waj 1 par giöngihazas kes 2 szal tollat Amhat Izpajának egi roka bőr f 1 dn 25. 2 Sajt egi par aranas kes Az Kadianak 3 Roka bőr f 3 dn 45 Verebeli Huzain hogi it wolt Davitkane es Szuniogi Kata weget¹⁹, akkor attu'k Neki egi Tall: Ugia' akkor egi roka bőrt f 1 dn 25. ugia' akkor het hjwll kesőket dn 70²⁰. A város kiadásai 1682-ben: „11.Jan. Kadia rajtunk Lévéen attunk 2 Tall. Egy Rokát Egy Sajtot Egy Pár Kest.[...] 15.16.17.18. Jan.Törteli Úr Rajtunk Lévéen, attunk ayandekot 4 Saitot Késekert 4 Garast Bika Mujkonak 3 Sajtot Egy bőrt Uyváriak'k 4 Sajtot, Késére 4 Lepért Kett Szall Daru Tollat. Bika Fia Kődmönitül Szőcs Davidnak fizettünk f 4. [...] Vajda Ajandekjának ki fizetése

1. Nazur Bék Urunk'k Esztendei, az az 12. Holnapi Papucs penzt fizettünk Nro 48. Tall. Főlere 15. Gar' 1 Farkas bőrt 4. Szall Daru Tollat 4 Tabla Szappant a Chetül 8 Pár Gyöngyházas Kest 12 Sajtot 12 Rokáért 12 Tall 12 Pint Vajért 5 Tall dn 18.

2. Nazur Bek Urk' Fiának 10 Tall 1 Pár Kest 1 Sajtot 1 Rokát

3. Hasznadárjának 10 Tall. 1 Pár Kést 1 Sajtot 1 Roka Tabla Szappan

4. Tihájának 8 Tall 1 Roka 1 Kes1 Sajt 1 Tabla Szappan 1 Pint Vaj

5. Inasoknak 14 Tall. 6 Par Kes 4 Sajt 2 Roka

6. Tyátojának 8 Tall 1 Kest 1 Sajtot 1 Rokát 1 Pint Vajat

14 'Tik' – tyúk. NL Pest Megyei Levéltár (NL PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyvek (SZK) 1637/38. 122. pag.

15 'Képének' – személyes képviselőjének [NLF]

16 MNL PML NkV SZK 1638/39. 136. pag.

17 MNL PML NkV SZK 1640/41. 184–185. pag.

18 MNL PML NkV SZK 16476. 174., 189., 192. pag.

19 A két asszonyt paráznság vétké miatt adták át a török hatóságoknak. Budáról rendszerint szubasák (rendőrök) jöttek Nagykőrösre, és ők vitték el a delikvensüket. Dávidkánét Gárdonyi Géza is megőrökíti kisregényében. Vö. Gárdonyi Géza, 2012; Novák László Ferenc, 2014.

20 MNL PML NkV SZK 1648/49. 207., 209. pag.

7. Haczy Szubasak' 12 Tal. Fel Esztendei Papucz Pinzre 2 Tall 2 Par Kest 2 Sajtot 2 *Rokat* 2 Pint Vaj 1 Tabla Szappant 2 Daru Tall.

8. Rab Haczy Szubas'k 12. Tal fel Esztendei Papucz pinz 2 Tall 2 Par Kest 2 Sajtot 2 *Rokat* 2 Pint Vaj 1 Tabla Szappa' 2 *Daru Tall* Szolgaik'k Kes helyet 4. Gar

9. Izlátornak attunk 7 Gar' 1 Sajtot

10. Zaszlo ala attunk 5 Sajtot 3 Gar' Kesert 1 Tehe' bőrt a' Székbűl."²¹

A számadásokból kiderül tehát, hogy milyen vadak éltek e tájon. A város saját konyhá-jára, de ajándékozás végett is vásárolt helyi piacon vadakat, így nagyobb számban fajdot, foglyot, tuzokot (néhány esetben rezneket), vadkacsát (réce-ruca, szárcsa), vadlibát, de még hatyút is. A madarakon kívül rendszeresen vettek nyulát, őzet, vaddisznót („vadsertést”). A városi számadások szerint például 1693. május 10-én „*Fajdokat* 8 Poltr *Vad Kácsat* 4 Polt” június 26-án „*Reczeket* Polt 18. *Reczeket* Polt 8. Harom Pár *libát* 1 Tallr”. Szeptember 8-án „Egy Pár *fogoly madarat* vettünk 3 polt. Két *Nyúl süldőt* 6 Polt. *Fogoly madarat* 4 polt.” Október 24-én „Edgy *Tuzokot* 20 Polt”. 1694. április. 20-án „Két *Vad Ludat* Polt 20”.²² 1694. augusztus 25-én „Harom ludakat vettem polt 42. Item két *libat* vettem polt 30”. Szeptember 14-én „Gyekeni es *Ruczakat* vettünk polt 15”. Október 22-én „Két *Réczét* vett 12 Polt. *Galambokat* Polt. 9”. 1695. április 13-án „*Madarat* és Földi gyümölcsit polt 11”.²³ 1698. május 8-án „Nyulak és *Madarat* polt 13. *Fajdot* Plt. 4. *Madarat* Polt. 3 Item Két *Fajdot* Plt. 7.” November 21-én „Őzet vettünk polt 34”. November 24. Két *eleven őzet* vettünk Tall 2. Polt 50.” December 6-án „Nyulakat foglyokat es *Fajdokat* vettünk Tall 1 Polt 27”. December 31-én „*Vad Kant* vettünk Tall 2. Polt 3. den 2.”²⁴ 1699 szeptember 27-én „Két par *hatyukat* vöttünk Tallr 8 P 53 d. 1”. November 5-én „Egy par foglyot vettünk 8 polturakon”. November 7-én „Egy *Tuzokot* vettünk P 34.” 1700. január 2-án „egy *Pulykát* s három pár *fogoly madarakat* vettünk Tallr 1. Poltr. 29. dn 1. Január 16-án.” Vettünk hat pár *fajdot* Tall 2 p 30. Item Nyulakat és *Tuzokot* Tall 1 p 11”. Január 15-én „*Madarakat* vettünk Tall 3 Polt 12. Nyulakat vettünk Polt 36. Item *Őzet* Polt 34”. Február 13-án „*Pulykát* vettünk Tall 1 Pol 20”. Február 24-én „Egy *Őzet* vettünk polt 40.” Márc. 15. „*Madarat* Hetet vettünk Polt 26. Item edgy *Szarvast* vöttünk Tall 2. polt 40. Március 21-én „Egy *Szarvast* vöttünk Tall 2.”²⁵

A törökök kiűzése során keletkezett háborús létbizonytalanság arra készítette a magisztrátust, hogy a lakosoktól – az ide menekült jövevényektől is – pénz, termés, bizonyos kézműipari szolgáltatás mellett²⁶ a beszolgáltatott vadak értékét is beszámítsa az adófi-zetésbe.²⁷ Az 1687-es adóösszeírás bőséges dokumentációval szolgál erre vonatkozóan:

21 MNL PML NkV SZK 1681/82. 194–195., 197.

22 MNL PML NkV SZK 1693/94. 68–69., 72., 75., 88. pag.

23 MNL PML NkV SZK 1694/95. 57–61. pag.

24 MNL PML NkV SZK 1698/99. 55., 62., 64. pag.

25 MNL PML NkV SZK 1699/1700. 61., 65–68. pag.

26 1687-ben Némedi Takács Ferencnél lakó „Czeg[lédi]. Harangozo Janos” adója 1 tallér, ágypénze 6 garas, harácsa 1 garas volt, „*Kasatörésre* solv. 2 gar Item az uta' *tört* 1. Fer. Ebbül 2 gar 2 poltur Adójára” számított. Szabó Istvánnál lakó „*Vizi Molnár*” 1,5 tallér és 1 garas harács adót fizetett”, s ebben az összegben „2 *láda Csinálás*” 6 garas értéket képviselt. Miklosi Istvánnál lakó „*Csizmadia Mihály Czeg[lédi]*” adója 2 tallér, az „*Ágy*” pénz 6 dénár, a „*Harács*” 2 garas, amelyet 1687. december 16-án fizetett a város pénztárába, ugyanakkor, mivel csizmadia mesterként „*Munkalkodott az Tizedesek'k*”, 6,5 garast beszámítottak az adójába. MNL PML NkV SZK 1687/88. 9., 39., 74. pag.

27 Itt jegyezzük meg, hogy Buda 1686-ban történt felszabadítását követő években még a török adónemek is érvényben voltak, így a korábbi „császár”, „marhaszám” („m”) adó mellett „ágypénz”, „harács” fizetésére is sor került.

„Tallr 3 Gyüge János m – Ágy – Harács 3 garas
 Egy Szúrt 12 gar. Item Sas Tol, & tóltés 2. gr. 8. polt. item Daru 2. gr.
 Item 1 Ózet 8 gar.” 10.pag. „Tall 3. NB Juhász Péter m – Ágy – Harács 3 gar.
 Item 2. Fajd, két gar. Item 2 gr. 6 polt. Item 2 faid item 2 Faid 3 gar. 25.pag.
 „Tall 3. Vékony Jánoss m – Ágy dn 6 Harács 3 gar 1 gar *Kácsat*. Die X^{bris} adott Ez
 Nyulat 1 gar. Item Egy nyulat 1 gar Item 1 Nyul 1 gar...
 Item 4 *foglyot* 3 gar. Nyúl 1 gar Egy Nyúl 1 gar. Item Nyúl 1 gar...
 Item 2 *Kacsa*. 2 dr. 20. pag. „Tallr 3 Gyüge János m – Ágy – Harács 3 garas
 Egy Szúrt 12 gar. Item *Sas Tol*, & tóltés 2. gr. 8. polt. item *Daru* 2. gr.
 Item 1 Ózet 8 gar. 10. pag. „Tallr 1. Ott Boros Istókm – Ágy – Harács 1 garas
 Die 3 Januar Solv 2. gar. Item 1. *Nyulat* 1 garba Item solv 4 gar
Daru 1 agar. 68.pag.
 „T 1/II Ott (T 3 Bende János) *Czeg*. Tot Mihály m – áGy – Harács 1/II gar Egy *Nyulat*
 Egy gar Item Egy *Kisded Rokatt* 2. Gar. It. Nyúl. 1 gar. 110.pag. „Tall 6,5 Gyenis János
 Ócsóst m 10 Ágy dn 12 Harács 6,5 garas
 Sumalaskor Adott 2 Aranyat *Marha arrabul* esett 10 gar 3 polt.
 Restantia 2 Tall. den 3. Etiam restantia solvit. 127.pag.
 Tall. 2. Ott Gergely Meszaros m – Ágy dn 6 Harács 2 gar.
 Egy Nyulat Item Egy *Rokat* 4 gar Item 1 *Nyul* 1 gar Item Nyul 1 gar
 Egy Nyul 1 gar
 Rest 8 gar. 2. polt.

Az 1688/89-es hivatali esztendőben is történik vadászatra, vadfogásra utalás: „30
 Maj Egy *Faydot* Juhász Pétörtül 1 gar [...] Egy *Kisded eleven Nyulat* 3 polt. [...] *Nyúl*
süldőt vettünk 5 poltur [...] Egy *szegény legénytül 6 pár foglyot* 6 gar. [...] *Róka fiaikat*
Ajándékban 4 gar.”²⁸

A történeti adatok a kőrösi határnak vadállományban való gazdagságát reprezentálják.
 Különösen nagy volt a „vadforgalom” a Rákóczi-szabadságharc bukását követő évtize-
 dekben, amikor a rendiség restaurációja bekövetkezett, a mezővárosi autonómia veszély-
 be került²⁹, s a városnak különös érdekében állt, hogy ajándékozással, „diszkréciónal”
 biztosítsa különleges, szabadalmas státusát.³⁰ A XVIII. század végén, 1770-től már nem
 történik említés vadak vásárlásáról, ajándékozásáról. Ennek okát a vadászat térhódításá-
 ban kereshetjük. A város már rendre alkalmazott vadászokat, így a vadszükséglet általuk
 már biztosítva volt. Általában a Pótharaszt pusztán történő vadászatról történik említés (a
 város vadásztatott ott, a szomszédos földes uraságoknak is bérbe adta annak jogát)³¹, de

28 MNL PML NkV SZK 1688/89. 127–130. pag.

29 A Neoaquistica Comissio előtti birtokigazalások a távolra szakadt földesurakat bátorította az ősi
 jussuk közvetlen, tényleges birtokbavételére, a nagy önállóságra szert tett mezővárosi autonómia
 szétzúzására való törekvés; a század közepén, amikor a mezővárosnak meg kellett küzdenie a
 Keglevich família által kezdeményezett „ex usu” és „ex jure” birtokbavételei perekkel, majd 1818
 után, a földesúri birtokok megszerzésével a Keglevich família által kezdeményezett incapacitas per
 érvénytelenítéséért folyó küzdelemben. A közösség egysége érdekében a magisztrátus ügyes
 diplomáciával elhárította az akadályokat, s ebben a vadak ajándékozásának is nagy jelentősége volt.

30 A városi számadás ezt igazolja 1731. június 24-én: „Méltóságos Gróff Keglevich Urak ő Nsgok itt
 létek'k alkalmatosságával az Utra is Rosolist vettem f. 2,,20. – *Discretioban való Vadászatra puska port*
Srétet – „73.” MNL PML NkV SZK 1732/33.

31 A városi számadásokban ennek is nyomára bukkanunk. Például 1752-ben: „1752. dec. 20. Város
 számára Vadászó emberek'k Potharaszti Pusztára adt „40.” „Dec. 19. Masodszoros Város számára ki
 menven a' Vadászok vadászni, akkor is Puska port és Srétet hozatt. – „90 – Dec. 29. A' Görögtül el
 hozott Puska porért Sretért, és fű szerszámokért f. 2,,35.” NL PML NkV SZK 1750/51., 1752/53.

érdekes módon, a belső határ erdőségében történő vadászatról, annak vadállományáról hallgatnak a történeti források. Ennek oka lehet az, hogy a vadfogás nem volt tiltott dolog a civis gazdák számára.³²

A nagymérvű vadkereskedelem lehanyaglását az állomány megfogyatkozása is magyarázhatja, hiszen Nagykőrös városvezetése gyakori esetben küldte embereit a Tiszántúlra vadak vásárlása érdekében.³³ A XVIII. század legvégén, a XIX. század első évtizedeiben már nincs adat vadról, csupán csak vadászatról, ami azonban nem jelentheti azt, hogy ne lett volna az erdőségekben még jelentős vadállomány.³⁴

A vadvásárlás megcsappanásának oka a politikai helyzet stabilizálódásában is keresendő, hiszen Nagykőrös városa már az 1810-es évek végétől sorra vásárolta meg földesurainak birtokrészét (1821-ben Kőrös felét birtokló Keglevich rátát is), amely az önmegváltakozást, a redempciót, függetlenné válást tette lehetővé, s elvileg már nem kellett nagy gondot fordítania a magisztrátusnak arra, hogy ajándékokkal kedveskedjen a felsőbb hatóságok urainak. A történeti körülmények azonban továbbra is erre kényszerítették Nagykőrös városvezetését, s érdekei érvényesítése miatt továbbra is számos alkalommal „vendégvadászatot” rendezett Pótharaszt pusztán.³⁵

A kis- és nagyvadak, vadmadarak vadászatának módjáról – a történeti adatokból – nincsenek ismereteink. Az bizonyosnak tűnik, hogy a vadfogás nem esett korlátozás alá. A lakosság vadfogással is, részben élőállat fogásával is foglalkozott. A törrel, hurokkal megfogott vadat rendszerint értékesítették. Erre vonatkozóan 1767-ből áll rendelkezésünkre korai adat Nagykőrösről.³⁶ Az élve fogott állatokat is értékesítették a piacon. A „süldönyúl” megnevezése erre utal, s az, hogy élőállatot, szarvast, őzet is befogtak kereskedés céljából, illetve a városi tanács intézkedett annak érdekében, szarvasfogókat fogadott fel. Hogy „eleven őzet” vehetett a város embere, kétséget kizáró bizonyíték erre vonatkozóan. A város vásárlásai is a lakosság szabad vadfogására engednek következtet-

32 Egy per kapcsán derül ki 1767-ben Nagykőrösön, hogy a város belső határán, a Nagyerdőben csapdával fogták a vadat (Novák László Ferenc, 2015. 50.). Nyilvánvalóan nem egyedi eset lehetett Ahogyan megillette a faizás jog a civis lakosságot, úgy az erdő haszna is, a helyi lakosság *szabadon foghatott vadat* a Csókásban és Nagyerdőben. Hogy a vadfogás ellenkezett volna a város érdeivel a XIX. század végéig, a korabeli dokumentumok ezt nem igazolják.

33 Például 1722-ben: Boros Máthé Hadnagynek menván által a tiszán Vadakért és Madarakért „50” – jegyezték fel a város kiadásai között. NL PML NkV SZK 1722/23. 77. pag.; 1725-ben: „Pesti János'k Vadak vásárlására f. 16” – Három foglyot „34 ½. – Pesti Jánosnak Vadak vásárlására menván Türon meg szorúlván kért kölcsön mellyet meg adt. f. 1, „98 ½.” MNL PML NkV SZK. 1725/26. nov. 25.

34 A XX. századra azonban a farkas már kipusztult vidékünkön. A múlt század negyvenes éveinek végén lőttek még tüzöket: egy csapat tüzök járt 1947-ben a város rétjén, Gógányban, s Patonai László bokrosi „hegyőr”, szőlőcsész hármat elejtett közülük (Tóth Barna: *A vadászat kezdetei Nagykőrösön*. Kézirat. Nagykőrös, 2009). MNL PML NkV Kéziratok gyűjteménye), de ez a madár kiveszett e tájékon a vadmadarak sorából, akárcsak a fajt. Őz, vaddisznó, vadnyúl, fogoly, nagyobb számban fácán, valamint vadkacsa képezi a város határán működő két vadásztársaság vadászatának tárgyát.

35 Szükséges megemlíteni, hogy bár 1821-ben a Keglevich família is eladta a város felét képező birtokát, de a helyi compossessor nemesek felbujtására rábírták Gróf Keglevich Istvánt annak visszavonására, s a vármegye támogatásával megtámadták a város szerzeményezési jogát a Tripartitum „incapacitas” törvénye alapján (eszerint jobbágy, illetve jobbágyjogú közösség, mint Nagykőrös is) földbirtokot nem vásárolhat. Ezt a törvényt – melynek megsemmisítése érdekében Nagykőrös magisztrátusa kemény harcot vívott – 1840-ben törölte el az országgyűlés, így Nagykőrös redempcionális jussa, birtokvásárlása épségben maradhatott. Novák László Ferenc, 1987; Novák László Ferenc, 1994; Novák László Ferenc, 2006.

36 Novák László Ferenc, 2015. 50.

ni. Például a számadások közt jegyezte fel a számadó második bíró 1760. január 12-én: „Az Urak számára egyszoris mászszoris Madarokat Vásárlottam az alább irtaktól

Búz Istvántúl vettem 3. pár Fogoly Madarat -,75

Ismét egygyet vettem -,20

Ugro Jánostúl vettem 4. pár Madarat f. 01,-

Soldos Jánostúl vettem három pár madarat -,75

Kovács Mihálytúl vettem 1 ½ pár madarat -,35

Szarvas Sidótúl vettem 3. pár mad. -,67

Szörös Mihálytúl vettem 5 pár Fogoly Madarat f. 01,,25

Szent Péteri Páltúl vettem egy pár Fajdot és egy pár Foglyot -,40

Kovács Istvántúl vettem három pár Foglyot -,60

Balog Ferecztúl vettem öt Párt f. 01,,85

Görbe Mihálytúl vettem egy Párt -,20

Szarvas Sidótúl vettem 4. pár Fogoly Madarat -,80

Uj Esztendő Napján vettem Malaczokat f. 01.”³⁷

A lőfegyverrel történő vadászat a XVI. századtól terjedt el. Mivel nehézkes volt a puska használata, korábban nyíllal vagy madárral (sólyom) ejtették el az apróvadat.³⁸ Nagykovácsán a történeti adatok alapján arról bizonyosodhatunk meg, hogy a cívis lakosság körében nem lehetett általános a lőfegyver használata. A városi tanács időnként vásárolt puskát, de gyakrabban „töltést”, amely a fegyver használatánál nélkülözhetetlen lőszer volt, s minden bizonnyal a város biztonságát őrző hadnagyoknak adták.³⁹ Hogy milyen célra használták a fegyvert, nem derül ki, viszont értéke miatt ajándék tárgya is lehetett. A törököknek is adott a magisztrátus. A történeti dokumentumok arról sem nyújtanak tájékoztatást, hogy egyáltalán tilalmas dolog lett volna a puska tartása, illetve a vele történő vadászat. A városi számadások értékes adatokkal szolgálnak a lőfegyverre vonatkozóan is. Például „Egy Szőgedi Embörnek az kinek az feleseget a’ Wey által lőtte wolt attunk neki dn 20” – jegyezte fel a számadó 1636-ban.⁴⁰ 1641-ben „Köröztös Martonnal Szolnokból a’ Wajda számára sört Riskasat hozattunk f 4 dn 50. Nemetnetül ugian azon Törökökk wettünk hat kötes töltest. f 1 dn 25. [...] Budan Az Puskas legenyeknek Tótest wettem dn 15.”⁴¹ A város számadója felgyezte 1650-ben, hogy „Puskaban valo töltest wettünk dn 30”.⁴² 1691 „24 January Budarul Puskaport és Ölmot hozván – arra költöttünk 5. gar.”⁴³ A városi kiadások között szerepel, hogy 1692. július 4-én „wettünk edgy Puskat 30 Polt”.⁴⁴ A város fegyver- és lőszervásárlása bizonyosság lehet a puskával való vadászatra, de arra is, hogy a közbiztonság fenntartása érdekében a város hadnagyait azzal szerelte fel.

Hogy puskával vadászhattak, arra lehet következtetni szintén a városi számadásokból. A város könyvelője szerint „Budan Az Puskas legenyeknek Tótest [töltést – NLF] wettem

37 MNL PML NkV SZK Belső Lajstrom pro Anno 1759/60 N Bajomi Péter Uram Fő Biróságában és Szijártó János Ur második Biróságában.

38 Takáts Sándor, 1915.

39 Robbanószér, amelyet a puska csövébe tömtek, s az röpítette ki a golyót.

40 MNL PML NkV SZK 1636/37. 109. pag.; 1650-ben agyonlőttek – kivégeztek – egy legényt, amiért a városnak vérdíjat kellett fizetnie a törököknek: „Az melj legenit az tömlőczből ki wettének *megh lővöldöztek* [...] annak a halalért fizettünk 93 tallert.” PML NkV SZK 1650/51. 183. pag.

41 MNL PML NkV SZK 1641/42. 174., 180. pag.

42 MNL PML NkV SZK 1650/51. 194. pag.

43 MNL PML NkV SZK 1690/91.

44 MNL PML NkV SZK 1692/93. 58. pag.

dn 15" – 1641-ben⁴⁵, arra lehet következtetni, hogy Nagykőrös városa olyanoknak vásárolt lószert, akik vadászattal is foglalkozhattak. Az 1661-es adóösszeírásból kiderül, hogy Fekete Pál fogadott fel puskás embereket: Sándor István 4 forint adót fizetett a városnak, de Fekete Pál „Puskassagaért adott” az adójába 2 forint 35 dénárt, Komszi Tamás 3 forintos adójába pedig szintén „Puskassagaért Fekete Pál adott” másfél tallért a város pénztárába.⁴⁶ 1663-ban kiderült, hogy „Pati Benedek Puskája Zálogátul adott dn 40”, azaz a város megbírságolta Patit valaminek okán.⁴⁷

A XVIII. században már általános lehetett a puska tartása. Ezt bizonyítja az, hogy a mezővárosi hatóság korlátozta annak használatát. Kecskemét mezőváros tanácsa például 1726. szeptember 8-án hozott határozatában megtiltotta a pásztoroknak a fegyverviselést, a balták, csákányok és egyéb fegyverek elkobzását rendelték el.⁴⁸ Az orrvadászat ellen is felléptek. „A semmi szolgálattal s tanyákon és erdőkön puskázó és csavargó zselléreknek puskáik örökre elszedettessenek, az erdők körül tanyákat bíró gazdák is a leseket csinálván, sok fiatalokat lecsontolnak, mely kártétele valahányszor kapattatnak, a szokott büntetésen marasztassanak, kikre is, hogy a csőszők vigyázzanak, nekik parancsoltatik kemény számadás alatt” – szölte Kecskemét magisztrátusának 1775. december 28-án hozott határozata. Hasonló intézkedésre került sor 1776. január 5-én: „Valaki a piaczon nyulakat, foglyokat s akármely vadakat, madarakat, melyek eledelre valók, kereskedésre és nyereségre összeszedik, a vagy házánál vagy szekeren találtatik, azonnal confiscaltatnak [elkoboztatnak – NLF], ha pedig alattomban elviszi és eladja, 12 forintokra büntetik, ha zsellér és haszontalan jövevény lejend, örökre proscibaltatik [a városból kiíratnak, kitiltatnak – NLF], a ki az ilyeneknek házához hordozza a vadakat 's madarakat, puskájától megfosztatik.”⁴⁹ A puska tartása nem esett korlátozás alá, viszont az orrvadászat akadályozása érdekében megtiltották a fegyverviselést egyes társadalmi rétegbeliektől, de időnként kiterjesztették azt az egész mezővárosi közösségre is. A kecskeméti tanács például 1798. október 16-án hozott határozatában elrendelte a lakosság fegyvereinek elvételét.⁵⁰ 1816-ban a magisztrátus a vármegye intézkedését tekintve véve korlátozta a fegyverviselést: „A puskákkal és pisztolyokkal sokan bánni nem tudván, minthogy ammiatt több szerencsétlenségek történének, a tekintetes nemes vármegye f. .é. mártius 31-én [...] kelt határozásánál fogva republicálni rendeli a N[emes] M[agyar] kir [ályi] Helytartó Tanácsának 1798. é. Szeptember 17-ik napján [...] kelt K. Intézetét, melynél fogva tilalmaztatik: hogy kivéven az utazó kereskedő és mesterembereket, uraság csőszeit és pásztorokat, mindazoknak kiket a fegyvertartás külömben nem illetne, olyas fegyvereket tartani tellyességgel nem szabados. A puskáknak és pisztolyoknak tartását tárgyazó ezen rendelés tizedenként azon hozzá adással hírül tétetni rendeltetett, hogy főbíró úr mind a pusztákon és tanyákon, mind belől a városban szorgalmasan vigyáztatni fog, és az olyas emberektől, kik kenyeret vadászattal szokták keresni, holott annak gyakorlására szabadságok nincs, és még az olyasoktól is, kiket a fegyvertartás éppen nem illet ha hogy addig el nem adandják, erőhatalommal is el fognak vétetni.”⁵¹

45 MNL PML NkV SZK 1641/42. 174. pag.

46 MNL PML NkV SZK Regestrum Renovatum 1661.

47 MNL PML NkV 1663/64. 113. pag.

48 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 57.

49 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 87.

50 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 133.

51 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 198–199.

Nagykőrösön a lakosoknál is lehetett puska, azonban, hogy vadásztak is volna vele, hallgatnak róla a történeti dokumentumok. A fegyvertartásra vonatkozóan csupán két adatot ismerünk: „Andocs Pál lövöldözésért meg büntettetvén fiz. 3 [forint]” – jegyezte fel a birságinumból származó jövedelmet a második bíró 1775. január 13-án.⁵² Andocs Pál kovácsmester volt, aki bizonyára értett a fegyverkészítéshez, de legalábbis a javításához. Mivel a „lövöldözés” január 13-án, téli vadászidényben történt, nem zárható ki, hogy engedély nélkül vadászatott a mesterember. Egy másik lövöldözés alkalmával tüzeset történt Nagykőrösön: „Dobozi Mihály azért hogy az Aklok közt tett Lövése által bizonyos Garádjá meggyuladt Tizenkét ftokra VCz büntetődött” – a második bíró 1823. május 10-i feljegyzése szerint.⁵³

A fegyvertartás ugyan korlátozás alá esett, azonban nem szűnt meg. Ennek is tulajdonítható, hogy lőport szabadon lehetett vásárolni, csupán a gyermekeknek tiltották meg annak beszerzését: „A gyermekek által, kik kellőképp vigyázni nem tudnak, vásárlott puskapor könnyen tűzi szerencsétlenségnek lehet alapja. Azért is, mert megszerezvén előmutatni nem merik, hanem padláson s más veszedelmes helyen dugdossák. Nehogy ezáltal tűzi vagy más szerencsétlenség okoztassék, megintetni rendeltetnek az illető kereskedők, hogy gyermekeknek lőport kereskedésükből ki ne adjanak” – határozott a kecskeméti tanács 1843-ban.⁵⁴

A szabadságharc bukása után be kellett szolgáltatni a puskákat a hatóságnak, illetve engedélyt kellett szerezni tartásukra a lakosoknak.⁵⁵ Nagykőrösön is például már közvetlen a szabadságharc bukása után rendre hirdette a városi hatóság a fegyverek leadását. Ennek oka alapvetően a fegyveres ellenállás lehetőségének megakadályozása volt, azonban arra is fény derül, hogy a lakosok vadásztak is a puskával. Erről is a városi hirdetmény szolgáltat bizonyosságot 1849. október 28-án: „Tapasztaltattott, hogy a Cs. Kir. Katonai Felsőbbség által kiadott szigorú tilalom ellenére is némely lakosok nem hogy fegyvereiket beadták volna, hanem a többszöri tilalmazó parancs ellenére szőlőhegyekben, tanyákon folytonosan vadásznak...”⁵⁶ A hatóságok – így Cegléd Város Tanácsa – a városzerte ok nélküli lövöldözést mint baleset forrását is tilalmazta az 1850–1860-as években.⁵⁷

A vadászat módjára közvetett adatok alapján következtethetünk. A módozatok között bizonyos tehát a lőfegyver használata. A kőrösi tanács rendre vásárolt lőport és sörétet a vadászok számára. A XVIII. század utolsó harmadától a magisztrátus már hivatásos kőrösi emberekkel vadásztatott. Hogy személy szerint kikkel, nem válik ismeretessé, azonban arra van adat, hogy idegen vadászok is jártak Nagykőrösön. A városi számadásban szerepel 1768. február 26-án, hogy „Egy Vadász Némettől vettem 1. Nyúlat, mellyet Pestre küldött” – „28 ½” – jegyezte fel a számadó bíró.⁵⁸ Hogy a város rendelkezett a vadászati jog gyakorlása felett, bizonyítja egy érdekes adat 1794-ből: „Egy ismeretlen ember az

52 MNL PML NkV SZK 1774/75.

53 MNL PML NkV SZK NKőrös Várossa Második Birói Cassájának Bevételeit és Kiadásait Jegyző Könyv az 1822/3^{ik} Esztendőben.

54 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 304.

55 Megszaporodott a fegyveres betyárság száma, rendszeressé váltak a fegyveres rablások (a betyárok között legnagyobb hírnévre Bogár Imre és fia tett szert, akik Nagykőrös Pótharaszttal pusztáján is megfordultak, néhányukat fegyveres összetűzésben lelőtték, vagy ott a csárda mellett felakasztották). A hatóságok szigorúan léptek fel ellenük. Statárium volt érvényben. Novák László Ferenc, 2015.

56 MNL PML NkV Hirdetések jkve. 1849–1852.

57 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1849–1864.

58 MNL PML NkV SZK 1767/68.

Csókáson *Vadászván* meg árestáltatott, de magát nyomdokú embernek és Beres Kedése után élőnek lévén meg bizonyítván a' *Puskáját meg vettem a' Város számára 2 ft 50 den.*" – jegyezte fel október 5-én a büntetési pénz bevétele helyett a kiadást a számadóbíró.⁵⁹ A tilosban vadászó idegen szegénysorú, béres ember volt, ezért nem büntették meg, s nem kobozták el fegyverét – amelynek tartását jogszerűnek ítélték, hanem megvásárolta tőle a tanács második bírāja.

A XVIII. század végén már vadakról nem szólnak a történeti források, csupán nyúlról, amelyet ajándékba vittek.⁶⁰ Vadakról nem, viszont – mint utaltunk rá – vadászokról rendszeres említés történik a városi számadásokban. A magisztrátus minden évben télen, olykor karácsony tájkán, azonban rendszerint januárban, februárban rendezett vadászatot Pótharaszton, ahová Kőrösről mentek ki a vadászok.

Míg Nagykovácsán és Csókásban és a *Nagyerdőben* (majd a XIX. század elejétől a futóhomok megkötése érdekében telepített *Pálfája* és *Bántóse* erdőben is) a vadászat szoros felügyelet alatt lehetett, a város, majd az erdőbirtokosság hatáskörébe tartozott, s az 1867-es kiegyezés után, 1873-ban megalakult az első vadásztársaság („Nagykovács Csókás erdei Vadásztársaság”), majd a későbbiek során több vadásztársaság is megszerveződött.⁶¹ A kőrösi Csókás-erdőben erdészház, Pótharaszton az erdő (*Nagyerdő, Nyáras, Kelemen*) felügyeletére és a vadállomány védelmére „erdőőri lak” 1819-ben, a vadászat, s az ahhoz kapcsolódó vendéglátás érdekében „vadászlak”, „vadászkastély” is épült a XX. század elején.⁶²

A XVII–XIX. századi történeti adatok alapján feltételezhető, hogy a kőrösi lakosság tűzok, fajt, fogoly, szalonka, nyúl vadfogása a nagy kiterjedésű legelőn (*Alsó- és Felsőjárás*), kaszálókon (*Alsó- és Felső-Füzes, Gógány*), szántóföldeken (*Fekete, Hangács, Esed, Barátságos*), szőlőhegyeken (*Bokros, Hosszúhát, Zsíros-, Kálmán-, Temető-, Tormás-högy, Lencsés-Világos* vagy Földvári szőlők, *Pöcök, Tázerdő*) történhetett a XIX. század második

59 MNL PML NkV SZK 1792/93.

60 A vadak ajándékozásáról már nem szólnak a történeti források. Hogy mégis élt az ajándékozással a város erdeikeinek érvényesítése érdekében, számos adat igazolja. Korábban rendre cseresznyét, aszalt meggyet, barackot, a XVIII. század végétől pedig már 3-400 darabjával a dinnyét (ezt még Békés vármegyéből is hozták, de Pótharaszton, a kőrösi Fekete határrészen is természetették már a helyi vagyonos civis és kismemes gazdák), valamint pogácsaalmat (nemcsak helyben vásárolták, de Cibakházáról, Ceglédre is hozatta a város). A városi számadás szerint például 1827. augusztus 8-án: „A' Város egy Némelly Jó Akaró Urai számára vett 300 dinnyékért, 's az azt T[ápió]. Szelére el vivő 's el osztó Város emberei napi számkokra [...] 52 f. 37 ½ xr VC.”, majd október 12-én „A' Város egy Némelly Jó Akaró Urai számára Czegléden vett 12 Véka pogácsa almáért” fizettek 30 forintot váltócéduला értékben számítva. MNL PML NkV SZK Szabados Nagy Kőrös Várossa Második Birájának Antal Mihály Úrnak 1826/7^{ik} Katonai Esztendőre Szolgáló Számadó Könyve.

61 A redempcióval kialakult magánbirtoklási rend, földtulajdonlás következtében az erdő 1879-ben történt felosztása során jött létre az erdőbirtokosság a Csókásban és a Nagyerdőben. A Pálfája és Bántóse erdő a város birtokában maradt, lévén mint későbbi, a város futóhomokos részén telepített erdő. Novák László, 1978. 123–128.; Vö. Tóth Barna i. m.

62 Galgóczy Károly, 1896. 575–578.; Dezső Kázmér nagykovácsi polgármester nagy súlyt helyezett a pusztá népszerűsítése érdekében, hangoztatva, hogy Budapest közelségében jelentős pusztá található, ahol a vadászatnak is nagy jelentősége van, számottevő őz, nyúl és fácán vadállománnyal. *Pótharaszt*. Nagykovács város kiadánya VI. Dajka Lajos Könyvnyomdája, Nagykovács. 1932; Az 1920-as években imponáns egyemeletes, tornyos „vadászkastély” felépítésére is sor került. A város lehetővé tette, hogy idegen beruházás történjen a pusztán. Az említett vadászház valójában a budapesti „AJAX» Acélművek R.T. Pótharaszt pusztai vadászház építkezése” volt, amelynek tervrajzait a szintén budapesti illetőségű Becht József építészmérnök készítette (a város központjában, a XIX. század hetvenes éveiben épült pavilon közelében, átellenében Becht József terve alapján épült fel 1929-ben a második pavilon a Deák téren, közvetlen a Budapest felé vezető, Kossuth út mellett). Novák László, 1989. 620.

feléig. Az életbe léptetett erdő- és vadászati törvények a birtokolt terület nagyságához kötött vadászat jogán már törvényen kívül helyezte az egyéni vadfogást, amely mint büntetendő cselekmény, orvvadászatnak minősül.

A vadászatban jelentős szerepe volt az agarászatnak is. A vadászkutya, az agár értékes ajándéknak számított még a XIX. században is. A mezőváros vagyonos cívis, kismemes társadalma vadászott az agarakkal. A vadászatot illetően a kutyaival történő vadfogásnak, a „nyúlászatban”, az agarászatnak lehetett nagy jelentősége.

Nagy értéket képviselt az agár, amelyet rendszerint a városi tanács ajándékozott a török főméltóságoknak, akár a Nagykőrösön keresztül Budára utazó erdélyi követeknek. A városi számadásokban gyakran előbukkannak rá vonatkozó adatok. Például a számadó feljegyzése szerint: 1637-ben az erdélyi „fejedelem számára Agarakat Szonakba’ [Szolnokon – NLF] Borbéli Petőr által f 8. Hat kecziget hoztunk dn 44.⁶³ 1647-ben egy helybeli cívis gazdától, „Godan Dömötör Uramtul a’ [török – NLF] Wezer számára wettünk egy Agarat, f 2 dn 20”.⁶⁴ 1648-ban „Kőrösi Istvan hogi it wolt Fejedelem Urunk kőwete wettünk egy agarat neki 3 Tallero’[n]”.⁶⁵ 1650-ben „Vöttünk az kővet számára egy agarat Lantosnetul”.⁶⁶ 1653. „Márc. 27. Erdős Janostul wöttem 1. Agharat Erdeli kőwetnek 1. Aranyon”.⁶⁷ Szomszédos helységekből – így Abonyból – is vásároltak vadászkutya: „Kis Janos Abanitul Egy Agarat Dorianak ajandekbann 8 gar” – jegyezték fel az 1688/89. évi számadáskönyvben.⁶⁸ Később is ajándékozás tárgyát képezte az agár. Például Nagykőrös egyik földesurának 1747-ben ajándékozta a tanács: „M. Groff Forgács Joseph Ur’k ő Ngának 1 Agarat Sallay Mihálytól 2dikát Vida Páltól vett’[em] ...” – jegyezte fel március 18-án a számadó bíró.⁶⁹

Helyi kismemesek, cívis lakosok is foglalkoztak a tenyésztésével s kereskedésével, következésképpen minden bizonnyal a helybeliek – Kecskeméten és Nagykőrösön különösen a nemesek – is űzték az agárral történő vadászatot, vadfogást.

III. Károly 1729-es törvénye tiltotta a parasztság számára az agarászatot. Vidékünkön is a következő évszázadban vált jelentőssé. Az agarászatra vonatkozó adatok nagyobb számban a XIX. század közepén állnak rendelkezésünkre.⁷⁰ Az osztrák önkényuralom (Bachkorszak) idején felsőbb rendelet tilalmazta a kutyaival történő vadászatot, de magát a kutyatartást is, bár jöllehet, a módosabb, rangosabb személyek tarthattak agárkutya fajtát. Cegléd város is hathatósan igyekezett intézkedni ebben a dologban. Például 1851. január 26-án a városi tanács körölvényt adott ki: „Tegnap délutáni órákban Sós Ferencnek az udvarából el vezett egy 7 hónapos nőtény fehér agara – a’ ki tud valami bizonyost mondani – jelentse magát a’ biztosi hivatalnál 5 v. frt lesz a’ jutalma.”⁷¹ Mivel a kutyaival történő vadászat sok kárt okozott, a város korlátozni igyekezett azt. 1852. május 16-án hirdették ki, hogy mivel „Több tanyás és fertályos gazdák panaszt tettek az Agártartó emberek ellen, hogy vetéseikben agarászni járnak, és sok károkat téznek, ha valaki még oly vakmerő fog

63 NL PML NkV SZK 1637/38. 118. pag.

64 MNL PML NkV SZK 1647/48. 196. pag.

65 MNL PML NkV SZK 1648/49. 201. pag.

66 MNL PML NkV SZK 1650/51. 203. pag.

67 MNL PML NkV SZK 1652/53. 174. pag.

68 MNL PML NkV SZK 1688/89. 130. pag.

69 MNL PML NkV SZK 1746/47.

70 Nem csupán helyi jelenségnek tartható, országos viszonylatban is a század második felében erősödött fel az agarászat. CSÓRE Pál, 1994. 167–168.

71 MNL PML Cegléd Város (CgV) Hirdetmények 1849/52. 1851. jan. 26. 33. sz.

lenni és bátorkodni fog a vetésekre agarászni vagy nyulászni menni a' leg keményebben fognak büntettetni."⁷² Hasonló korlátozó, büntető intézkedésre került sor 1853. május 8-án: „A' törvény által tiltott időszakokban vadászni külömben sem szabad, de különösen figyelmeztetnek az agarászok, hogy ha a' szöllőkben vagy bár hol vadászatot kapatnak, a' rendes büntetésen fölül, agaraik is agyon fognak lövetni."⁷³

Az agarászat, az agárkutya fajtával történő vadászat a törvény tilalma alá került. Ennek szellemében Cegléden 1856. december 14-én a következőket hozták hivatalosan nyilvánosságra: „Minthogy már Ó. Cs. Királyi Fensége' agaraszatát keményen tiltó rendelete több Vasárnapon hirdettetett, sokan mégis mind a' városban, mind a' tanyákon agarakat tartani, 's agaraszni elég vakmerők, ennek folytán a' magas rendelet értelmében meghagyott a' városi peczéréknek, hogy házról házra járjanak 's az agarakat irtsák ki, később a' tanyákra, hol is az agarak agyonlövetni fognak. – Azért figyelmeztetik és intetik mindenki, hogy a' város peczéréjének ellen ne álljon vagy azokat szóval is bántalmazni ne merészelje mert az ellenállók 's bántalmazók pénzbeli büntetésen kívül börtönre is azonnal büntetni fognak, – elég gyalázat, és szégyen már ha a' lakosok közt találják oly minden felsőbbi rendeletet megvetők és kigunondók, azok elnyerő büntetésüket egyedül magoknak köszönhetedik."⁷⁴ A tilalmat rendre megismételték, így 1859-ben is: „Felsőbb rendelet szerint az agarák tartása Cegléden, 's ennek határában újlag tilalmaztatik [...] kiknél ezen hirdetmény után agarak találtak, azok a' Tetts Cs. K. Szolgabírótság által pénzbírással fognak büntettetni, 's azon fölül agaraik agyonlövetni fognak."⁷⁵

Az agarászat korlátozásáról Nagykőrös városa is rendelkezett 1856. február 10-én: „Azon visszaélések meg akadályoztatása tekintetéből, mellyek az ebekkel való vadászat, különösen pedig az agarászat által elkövetetni szoktak, felsőbb rendelkezések értelmében következő rendszabáysok tételnek közhírré: 1., Agár, vizsla és koppó ebeket csak azoknak lehet tartani, kik erre különösen feljogosítva vannak. 2., Azok is kik feljogosítva vannak csak a saját földjükön és a' közlegelőn agarászhatnak. 3., Kik ezen rendszabályok ellen cselekszenek 5 pftól 20 pftig a' helybeli szegény ápolda részére bírságot tartanak."⁷⁶

Az, hogy időnként súlyos intézkedések történtek az agarászat korlátozására, megszüntetésére, valamint a fegyverrel történő vadászat tilalmazására, a vadászati idény meglétét, a vadállomány védelmét is szolgálta.

A vadászat általános módja volt a vadfogás. Nagy általánosságban a *tőrözés*, a csapdával, lépvesszővel, hurokkal, hálóval történő vadfogás a szélesebb társadalmi rétegek gyakorlatába tartozhatott.⁷⁷

72 MNL PML CgV Hirdetmények jkve. 1849/52. 43. sz.

73 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1852/54. 1853. máj. 8. 14. sz.

74 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1854/58. 12. sz.

75 MNL PML CgV Hirdetmények jkve. 1858/62. 1859. máj. 6. 11. sz.

76 Novák László Ferenc, 2015. 51. Az agarászatra vonatkozóan érdekes eseményről számol be Arany János. Kedves tanítványának, Tisza Domokosnak írja nem sokkal Nagykőrösrre érkezésük után, 1851. december 15-én: „Ujságúl: az agarász társulat, Recsky Bandi elnöklete alatt, Kőrösön összegyűlt vala, de összegyűlési engedelmet, illető helyen, nem eszközölt vala. Ennek következtén, a mint egybegyűlének, 30 zsandár rajtok üt vala, és vivék őket, (vagy 20 darabot) Pestnek városába, a Neugebäude épületébe. Köztük az itteni k. i. [közismert – NLF] fősz. bírót is. Tizenegy napi veszteglés után azonban szerencsésen kiszabadultak." A társaság bűne volt, hogy hatósági engedély nélkül jöttek össze agarászás szándékával, amiért szigorúan lecsapott rájuk az osztrák csendőrség (zsandárok), letartóztatták őket és Pestre a hírhedt Újépületbe szállították rabságra. Nem voltak tekintettel, elnézéssel az agarászok között lévő kőrösi előjáróra, a járási főszolgabíróra, Thenke Lászlóra sem. Arany János, 1975. 428–429.

77 Vö. Korompay Bertalan, 1983.

A XVII. században, s a későbbi évszázadokban nem történik említés a madarászatról, jöllehet a darvaszat igen elterjedt vadászat lehetett, mivel a darutoll kedvelt ajándék volt nemcsak a törököknek, de a magyar vármegyei uraknak is. A vadfogás, illetve a vadon élő madarak befogása a XVIII. században is általános volt. A hatóságok kötelezővé tették a lakosság számára, hogy pusztítsák a verebeket. Nyilván a gabonatermésben okozott kár miatt tették kötelezővé, s az adókötelességek közé sorolták. Ezerszámra kellett az adózó lakosoknak elszámolnia a verébfejekkel.⁷⁸ A veréb vadászatáról nem történik említés, de bizonyára sörétes puskával, csapdával, vagy éjjel a sötétben fogták meg a madarat.

Nem történik említés a háló használatáról sem. Valószínű azonban, hogy annak segítségével fogták be a nyulat, akár a nagyobb vad, mint az őz kicsinyét is. A vadfogásban jelentős szerepet játszott a *hurok*, valamint a *tőr*. Erre vonatkozóan Nagykovácsoson 1767-ből áll rendelkezésünkre adat: „Ürögdi András panaszt tett hogy a’ múlt kaszálláskor a’ Nyúl fogó Vasat ellopták a’ Nagy Erdőrül, és most vasára akadt, Kakas Pálnál. Kakas Pál azt felelte, hogy Ürögdi András adta neki diribbe darabba, a’ padlásrúl, a’ vasas ládábúl”.⁷⁹ A vadfogásnak ezen módja ellen is felléptek a hatóságok, részben korlátozták, általában pedig tilalmazták, különösen az 1848/49-es szabadságharc utáni önkényuralom idején. Például Nagykovácsos Város Tanácsa 1853. február 6-án tette közhírré, hogy „A’ vadászat különösen az egy idő óta szokásba vett törözés Törvény értelmében Febr 1^{sőtől} aratás végéig tilalmazva lévén, erről a’ lakosság olly végből értesítettik, hogy a’ vadászat a’ meghatározott időben szigorúan tilalmaztatik. Ugyancsak 1853-ban, november 27-én már szigorúan felléptek a törözéssel szemben: „Tapasztaltatván, hogy a’ város határában a’ törözés több alakult társaságok által gyakoroltatik [...] az illy törvénytelenül alakult társaságok el nem tűretnek, ezennel minden illyes társaságok fel oszlattatnak, ’s a’ törözés a’ NKörösi határ területén átalyában mindenütt el tiltatik; ’s a’ ki ezt a’ kihirdetés után gyakorolni próbálná, töreinek elkobzásán kívül első izben fejenként 5 pftra, másodikban 10 ftra, harmadizban bebörtönzéssel és testi büntetéssel is fog fenyittetni.”⁸⁰ Hasonló intézkedésről van ismeretünk Kecskemétről is. A városi tanács törözés ügyében járt el: „Törözés miatt vádolt Nyerges János részére szóló idézés [...] kézbesítése körül fáradozó Tót Pál hadnagynak, a’ Czethal[om]ba jövet menet 4 mértföldet és 5 napi díját felszámítva 1 pft díjat az illető vádlottól be vétetni kérem” – intézkedett a polgármester 1856. november 17-én. Tehát Nyerges János kecskeméti lakos a város Csethalom pusztáján foglalkozott tilalmazott törözéses vadfogással.⁸¹

A vadfogás az orvvadászat általános gyakorlata volt és van jelenleg is. Vidékünkön is általános a *törözés* (a *tőr*, csapda fémfogai fogják meg még a rókát, őzet is) és hurkos (a lehajtott vékony faderék csúcsára erősített lószőr, dróthurok felrántja még a rókát is), csapós (fapöccökkel feltámasztott borítókas, illetve ládaféle) vadfogás, ez utóbbi a fácán, vadgalamb esetében, de a vermes vadfogás (a vadcsapás vonalán gödröt ásna, amelyet gallyakkal takartak, s abba esett a vad, arra haladtában) is előfordult.⁸²

78 Pest vármegye körrendeletben utasította a helységeket, a városi tanácsi jegyzőkönyvek tájékoztatnak erről. A réti farkas irtása is hasonló okokból történt.

79 Novák László Ferenc, 2015. 50.

80 MNL PML NkV Hirdetések jkve. 1852/54. 99., 215. pag.

81 MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) Kecskemét Város (KkV) Polgm. ir. 7908/856.

82 A vadfogó eszközökről részletesen GUNDA Béla, 1966; Korompay Bertalan, 1983.

Irodalom

Arany János

1975 *Arany János összes művei XV. kötet. Arany János levelezése (1828–1851)*. Sajtó alá rendezte Sáfrán Györgyi. Akadémiai Kiadó, Budapest

Csőre Pál

1994 *A magyar vadászat története*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Galgóczy Károly

1896 *Nagy-Kőrös város Monographiaja*. Budapest

Gárdonyi Géza

Dávidkáné. Gárdonyi Géza Művei 5. Kossuth Kiadó, Budapest

Gunda Béla

1966 *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Iványosi-Szabó Tibor

1991 *Kecskeméti szabályrendeletek (1659–1849)*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét

1996 *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei*. Forrásközlések I–II. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét

2008 *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700) I–II*. Forrásközlemények XII., Kecskemét

Korompay Bertalan

1983 *Csapdafélék*. A vadászat összehasonlító néprajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest

Csőre Pál

1994 *A magyar vadászat története*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Galgóczy Károly

1896 *Nagy-Kőrös város Monographiaja*. Budapest

Gárdonyi Géza

Dávidkáné. Gárdonyi Géza Művei 5. Kossuth Kiadó, Budapest

Gunda Béla

1966 *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Korompay Bertalan

1983 *Csapdafélék*. A vadászat összehasonlító néprajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest

Novák László Ferenc

1978 *Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII–XIX. században*. In: *Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából* (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati I. Nagykőrös, 9–168.

1987 *„Szabados Nagy Kőrös Várossa” nemzeti főbírája Bakos Ambrus*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 7., Nagykőrös

1989 *A Három Város építészete*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 8., Nagykőrös

1994 *Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig I–II*. Nagykőrös Város Monográfiája I. Nagykőrös

2006 *Redempció*. A jobbágy megváltkozás két útja [Die Redemption. Zwei Wege der Leibeigenablöschung]. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 21. Szolnok, 9–23.

'Nagykőrös Város' az Oszmán Birodalomban. Adatok Nagykőrös hódoltságkori néprajzához.
Ethnographia CXXII. 361–372.

2014 *Vadászat, vadfogás a Körösök vidékén*. Ethnica XVI/4. Debrecen, 49–54.

2015 *A Három Város néprajza*. Studia Folkloristica et Ethnographia 60. Ethnica, Debrecen
Pákh Dienes

1829 *Vadászattudomány*. Magyar Királyi Tudomány Egyetem, Buda
Szokolai István

1856 *Az Urbéri Törvényszékek teendői és a volt Jobbágy és Földesúr közti Jogviszonynak s azok
Rendezésének Ismertetése*. Müller Emil Könyvnyomdája, Pest

Takáts Sándor

1915 *Rajzok a török világból I–II*. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest